

Др Зоран Крстић, протојереј

ДРУШТВЕНА ПРАВДА У СВЕТЛОСТИ ПРЕДАЊА

Свако друштво, и у прошлости а и данас, познавало је различите облике друштвене и економске неједнакости. Тако да је и захтев за друштвеном правдом, вероватно, стар колико и људско друштво. Ипак, овај су израз први пут употребили тек половином прошлог века L. Taparelli и A. Rosmini у оквирима теорије природног права.¹

Историја захтева за друштвеном правдом је у новије време нераскидиво повезана са појмом људских права, појмом о општој једнакости, како је то прокламовала Француска револуција 1789. На овај се начин, углавном, и данас схвата тежња ка друштвеној правди, са посебним акцентом на економским неједнакостима, на постојању, дакле, у једном друштву богатих и сиромашних (од којих је ових других далеко више него првих). Многобројне су националне и међународне организације које се баве овим проблемом и то, пре свега, са аспекта помоћи сиромашнима. И поред свих напора (претпостављамо добронамерних), јаз између богатих и сиромашних се све више продубљује. Према једној табели програма развоја САД (U.N.D.P. Human Development Report 1992.) овако изгледа расподела светског дохотка при чему је целокупно светско становништво подељено на пет делова :

1. најбогатији 82,7% светског дохотка
2. друга петина 11,7 %
3. трећа петина 2,3 %
4. четврта петина 1,9 %
5. најсиромашнији 1,4 %²

Колико су ово велике и експлозивне разлике сувишно је и говорити. Тежње сиромашних да изађу из свог стање мизерије је потпуно оправдана. Свети Јован Златоусти иде толико далеко да чак и употребу силе од стране

¹ I. Πέτρου – Κοινωνική δικαιοσύνη – изд. Παρατηρητής, Солун 1992. стр. 13

² Ulrich Duchrow – Οικονομία για τη ζωή και τον άνθρωπο – у часопису Καθ' οδόν, 1994. број 7-8, стр. 40

гладних сматра оправданом, јер је изазвана потребом : “Зар дрхтиш, човече, зар се стидиш, што због хлеба на напад позиваш ? Ако такав и напада, праведно сте због тога милостиви, јер њега глад тера, због тога се изобличава. И то је за нашу окорелост злочин. Јер кад не можемо радо да дајемо, онда су присиљени да смисле свакојаке подлости, па нам је онда обичај да то за неуљудност проглашавамо.”³

"Економски" обојена теолошка мисао је нит коју можемо да пратимо како кроз историју изабраног народа, тако и кроз целокупну историју Цркве. Критика свих друштвених и економских неједнакости је апсолутно својствена Цркви и пре би се могло рећи да ћутање о тим проблемима представља издају улоге Цркве у друштву, него обрнуто, тј. да говорећи о томе Црква излази из оквира својих "компетенција". Многобројни су примери које можемо навести.

Од пророка Илије, преко Амоса и Осије, све до Исаије и Јеремије једна од најважнијих пророчких опомена и критика односи се на друштвене и економске неправде тога времена :

1. **Стварање великих земљишњих поседа.** *Прва књига о царевима* цела гл. 21, "Чујте ово, који прождирете убоге и сатирете сиромаше у земљи" - *Амос* 8.4, "Тешко онима који састављају кућу с кућом, и њиву на њиву настављају..." - *Исаија* 5.8, "Жене народа мојега изгоните из милијих кућа њиховијех, од деце њихове отимате славу моју навијек." - *Михеј* 2.9.
2. **Злоупотреба права остварених на основу позајмица.** "Зато што газите сиромаша и узимате од њега жито у данак, саградисте куће од тесана камена, али нећете седети у њима; насадисте лепе винограде, али нећете пити вина из њих." - *Амос* 5.11, "Да купујемо сиромаше за новце и убога за једне опанке..." - *Амос* 8.6, "Господ ће доћи на суд са старешинама народа својега и с кнезовима његовим, јер ви потрсте виноград, грабеж од сиромаша у вашим је рукама." - *Исаија* 3.14, "Желе њиве и отимају их ; желе куће и узимају ; чине силу човеку и кући његовој, човеку и наследству његовом." - *Михеј* 2.2.
3. **Идеолошко прилагођавање вере неправедном дворском поретку власти.** "А у Ветиљу више не пророкуј, јер је светиња царева и дом је царски." - *Амос* 7.13, "Зато рекох : чујте поглавице Јаковљеве и кнезови дома

³ Свети Јован Златоусти – *Εἰς τὴν Ῥωμαίους* 14,9, PG 60,535

Изреилева, не треба ли вам знати шта је право ? Који мрзите на добро а љубите зло, садирете кожу с њих и месо с кости њихових ; и једете месо народа мојега и садирете кожу с њих и кости им пребијате, и сасецате као у лонац и као месо у котао." - *Михеј* 3. 1-3, "Овако вели Господ за пророке који заводе мој народ, који гризу зубима својим и вичу : мир ; и ако им ко не да ништа у уста, дижу рат на њега." - *Михеј* 3.5.

Власт и богатство су одувек ишли заједно и одувек били главни извори друштвене неједнакости. Па и данас, када у нашем друштву постоји оштро раздвајање, услед нестанка средњег сталежа, између енормно богате мањине, која ће свим средствима да брани своје позиције, и свих осталих који себе доживљавају као сиромашне, питање друштвене, а пре свега економске, правде је актуелније него икад. У Светом Предању Цркве много је заборављеног блага, које би имало шта да каже и нашем времену. Подсетимо се неких основних хришћанских начела, а посебно оних према богатству и моралном "праву" на богатство. Разлог је једноставан, јер бити богат је један од основних и неприкосновених животних циљева како код нас тако и у свету, при чему моралисти, и они унутар Цркве, сматрају да оно само по себи није ништа лоше. Проблем настаје тек у коришћењу стеченога богатства. Односно, да ли се оно користи на "опште" добро или искључиво омогућава луксузни живот појединцу и његовој породици ? Овакво тумачење, које представља својеврсну етичку апологију богатства створило је представу да је Црква политички више на страни богатих, који један део свог вишка одвајају за "опште" потребе, него на страни "нишчих". Али, да ли је баш тако ?

Христов долазак, Његово оваплоћење, без обзира на то шта су Јудеји очекивали од доласка Месије, имао је за циљ само једно – ослобођење човека. Ослобођење од свих лажних идеологија и религија и најзад ослобођење и од корена свих зала – од греха као стања богоотуђености. Његова проповед о доласку Царства Небеског⁴ представља позив свим људима, без разлике, да се слободно и својом вољом одазову и формирају нову заједницу (Цркву), у којој ће фактор регулације свих односа бити љубав. Први предуслов за улазак у нову, есхатолошку заједницу је ослобођење од "светских" брига и жеља. То је једно од Христових ослобођења – ослобођење од "овога" света, а пре свега од жеље за

⁴ Матеј 5.17

богатством. Негативан Христов став према богатству, или боље речено према богатима, јасан је и најочљивији у причама. Сетимо се само богатог младића који је питао које добро треба да учини да би имао живот вечни, а Христос му одговара да подели своје богатство сиромашнима.⁵ Слична је ситуација и у случају цариника Закхеја⁶ и убогог Лазара.⁷ “У новом свету Царства Божијег нема места користољубљу, грамзивости и гомилању богатства, које чине основни узрок друштвене неправде.”⁸ Насупрот томе, према гладнима, према жеднима правде и уопште према сиромашнима, Христов став је изразито позитиван. Они су “мала Христова браћа” и однос према њима ће бити главни критеријум оправдања или осуде при Другом доласку.⁹ Уосталом, и сам Христос је један од њих, сиромашан и нема где “главу да склони”.¹⁰ Христов негативни став према богатству не извире из дуалистичког односа “лоше” материје и “доброг” духа, који је потпуно стран хришћанству, јер да је тако, онда би богатима саветовао да униште своје богатство, а не да га поделе сиромашнима. Његов став треба посматрати у светлу друштвене правде, односно *љубави* према ближњему и *слободи* човековој. *Љубави* - која се изражава према свакоме, без дискриминације, чак и према непријатељима,¹¹ а она је неспојива са егоцентричном тежљом за богатством. Свети Василије Велики изричито тврди да су богатство и љубав обрнуто сразмерне величине : “Колико умножаваш богатство, толико оскудеваш у љубави.”¹² *Слободе* - да своје поуздање човек треба да положи искључиво на Бога, а не на пролазне ствари “овога” света : “Не сабирајте себи блага не земљи, где мољац и рђа квари, и где лупежи поткопавају и краду.”¹³ Христов следбеник је човек слободан, који тражи најпре Царство Божије и правду његову.¹⁴

⁵ Матеј 19. 16-26

⁶ Лука 19. 1-10

⁷ Лука 18. 19-31

⁸ Ιωάννης Πέτρον – **Κοινωνική δικαιοσύνη**, изд. Παρατηρητής, Солун 1992. стр. 28. Види, такође Лука 12. 15-21 и Матеј 6. 19-20

⁹ Матеј 25. 31-46

¹⁰ Лука 9. 57-58

¹¹ Матеј 5.44

¹² **Προς πλουτούωτας** 1, PG 31, 281 B

¹³ Матеј 6.19

¹⁴ Матеј 6.33

Апостол Павле, даље, наглашава још један моменат, који такође храни друштвену неједнакост и неправду. То је жеља за луксузом. “Она ствара лажну слику о потребама које човек има у животу, подстиче на неумерену потрошњу и присиљава га да сматра да је луксузни изглед и живот значајна животна чињеница.”¹⁵ Насупрот томе, хришћанин треба да буде украшен, не златом и сребром и скупом одећом, већ добрим делима¹⁶ - она су прави човеков украс.

IV век, званично признавање Хришћанства и улазак великог броја људи у Цркву (често и из интереса који немају много везе са вером) пружио је прилику светим Оцима да јасније изразе хришћанске ставове о друштвеној неједнакости. Ти ставови не сачињавају теоријски разрађено друштвено учење, јер то Хришћанство и није, већ представљају одговоре и виђења одређених друштвених појава тадашњег друштва. А како су многи од њих заједнички готово свим Оцима, може се рећи да они изражавају, у исто време, и став Цркве.

Најпре, основна карактеристика хришћанске љубави, као уосталом и љубави уопште, је некористољубље. Други, ближњи и његово добро је критеријум хришћанског делања. У односима према браћи хришћанин је дужан да заборави себе и не може да истиче своју индивидуалну корист јер се “његова права корист налази у личности другог и тамо треба да је тражи.”¹⁷ Колико далеко Оци иду у остварењу начела некористољубља види се и према њихом ставу о циљу људског рада. Својим радом човек имитира Бога и учествује у Његовом стваралаштву. Божија брига за човека је такође рад – “Отац мој досад дела, и ја делама”¹⁸ – каже Христос. Апостол Павле наглашава Солуњанима да онај који неће да ради, не треба ни да једе.¹⁹ Али, рад није сврха и циљ човековог живота,²⁰ већ налази своје место у перспективи коначног циља

¹⁵ Ιωάννης Πέτρου – **Κοινωνική δικαιοσύνη**, изд. Παρατηρητής, Солун 1992. стр. 49

¹⁶ 1. Тим. 2. 9-10

¹⁷ Ιωάννης Πέτρου – **Κοινωνική δικαιοσύνη**, изд. Παρατηρητής, Солун 1992. стр. 58, такође Г. Μαντζαρίδης – **Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού** – изд. Αδελφών Κυριακίδη, Солун 1990. стр. 214, такође види Василије Велики – **Ηθικά** 80, 22 PG 31, 868 D, Г. Παλαμά – **Ομιλία 44**, изд. Σ. Οικονόμου стр. 37, К. Αλεξανδρέα – **Τις ο σωζόμενος πλούσιος 38**, GCS, Clemens 3, 184- 85

¹⁸ Јован 5.17

¹⁹ 2. Сол. 3.10

²⁰ Свети Атанасије Велики пише да је Адам створен, не да ради, већ, пре свега, да постоји као човек, касније је добио наредбу да ради – Κατά Αρειανών 2,51, PG 26, 256 Α код Г.

човековог постојања, а то је “савршенство у љубави према моделу Бога љубави.”²¹ Тако рад нема своју сврху у нагомилавању богатства, већ у задовољењу потреба потребитих.²² “Не тражи, дакле своје, да га нађеш. Онај који тражи своје неће га наћи. Зато и Павле рече, нико нека не тражи што је његово, него сваки оно што је другога (1. Кор. 10.24), твој интерес почива у интересу ближњега.”²³

Данашњем човеку овакви ставови, вероватно, изгледају као крајња утопија, али на темељима некористољубља је заснован хришћански живот и одговор на Христов позив за улазак у Цркву представља усмерење човеково ка одрицању од своје воље.

Следећа карактеристика “друштвеног” учења Отаца је да су сви људи по својој природи једнаки међу собом, па с тога и друштвена неједнакост није последица природног, већ друштвеног стања. Заповест “љуби ближњега свога као самога себе”²⁴ управо изражава једнакост међу људима. Свети Василије Велики наглашава : “Онај који је уверавао да је истинито да је од младости сачувао заповест љубави и да је свакоме подао као самом себи, откуда му онда новчано богатство ?”²⁵ А свети Јован Милостиви : “ Ако смо пред Христом сви једнаки, онда смо и међу собом једнаки.”²⁶ Једнакост је основни услов правде, како на личном тако и на друштвеном нивоу.

Иако ни Христос, ни Оци, ни генерално говорећи Црква никада нису порекли и негирали институт приватне својине, он се, ипак, значајно ограничава и то двема полазишним тачкама.

Најпре, господар свега створеног је једино Бог. Адам је у рају добио задатак да чува и ради врт,²⁷ односно да га користи, а не да га присваја. Адамов

Μαντζαρίδης – **Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού** – изд. Αδελφών Κυριακίδη, Солун 1990. стр. 100

²¹ Исто стр. 99

²² “Циљ рада свакоме треба да буде служба потребитима, а не лична корист” - Свети Василије Велики- **Όροι κατ' επιτομήν** 252, PG 31, 1252 AB

²³ Ομιλία εις Κορινθίους 33, 3, PG 61, 280

²⁴ Матеј 19.19

²⁵ Προς πλουτούντας 1, PG 31, 281A

²⁶ Ν. Μπουγάτσου – **Κοινωνική διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων** књ. 3. Атина 1984. стр. 304

²⁷ Постање 2.15

грех се управо у томе и састоји јер је желео да присвоји творевину за себе. Христос, као нови Адам, обнавља ту изворну улогу човека у творевини – да је човек свештеник у њој, а не господар. Једини господар и власник је искључиво Бог. Творевина се пружа “свима, а не појединима, са циљем да задовоље потребе које имају у свом земаљском животу.”²⁸ “Сва су богатства заједничка из заједничке Божије ризнице.”²⁹ каже свети Григорије Палама, а свети Јован Златоусти следеће : “Твоја душа није твоја, како је онда благо твоје ? Како онда траћиш оно што није твоје ? Зар не знаш да ћемо због тога бити окривљени, што смо га лоше користили ? Како није наше, него Владике, требало га је са ближњим потрошити ... Заједничко је и теби и ближњем, као што је заједничко сунце, ветар, земља и све остало.”³⁰

Друго и најважније ограничење је да човек може да користи природна, заједничка добра само онолико колико је потребно да задовољи своје животне потребе. Све преко тога је лакомство. Тако појам животних потреба представља меру људског богатства и поседовања. Апостол Павле пише Тимотеју “а кад имамо храну и одећу, будимо овим задовољни.”³¹ Свети Климент Александријски то исто изражава на следећи начин : “Као што је нога мера за сваку обућу, тако је тело мера за свако створење, а оно што је сувишно, што називају украсом, и покућство богаташа је терет, а не украс.”³²

Појам људских потреба је променљив у различитим историјским епохама, али то, ипак, не значи да су људске потребе неограничене, већ подразумева расуђивање и разликовање стварних од лажних потреба. Јер богаташ је онај који поседује више од онога што су његове стварне потребе,³³ а вишак је он ускратио неком другом. И најзад, ево како свети Василије Велики одговара богаташу који пита коме он то чини неправду ако чува своје : “Шта је, реци ми, твоје ? Одакле си то узео и на свет донео ? Као када неко, пошто је у театру заузео место,

²⁸ Ιωάννης Πέτρου – Κοινωνική δικαιοσύνη, изд. Παρατηρητής, Солун 1992. стр. 70

²⁹ Ομιλία 13, PG 151, 164 B

³⁰ Εἰς Α' Κορινθίους 10,3, PG 61,85-86

³¹ 1. Тимотеју 6.8

³² Παιδαγωγός 3,4,39,1, GCS, Clemens 1, 259

³³ “Богати и сиромашни имају, по себи, једну карактеристику по којој се разликују ; први су стекли више од потребног, другима недостаје и неопходно”, свети Василије Велики – Ομιλία εἰς ΜΗ' ψαλμόν 1, PG 29, 433BC

спречава друге да уђу, тиме што мисли да је његово оно што је заједничко и на употребу свима, такви су и богати. Пошто су, дакле, први загосподарили заједничким добрима, присвајају их јер су их први освојили. Јер ако сваки задржава оно што му је потребно да задовољи своје потребе, остави вишак потребитима, онда нико не би био богат и нико не би био сиромашан. Ниси ли наг изашао из мајчине утробе ? Нећеш ли опет наг у земљу ? Оно што имаш сада, одакле имаш ? Ако кажеш, срећом, безбожник си, јер не познајеш Творца, нити захваљујеш дародавцу. Ако сматраш да је од Бога, реци ми разлог због кога си то примио. Можда је Бог неправедан кад нам неједнако дели оно што је за живот неопходно ?”³⁴

Овакви отачки ставови које смо навели, били су слични и општи и на Истоку и на Западу све до XIII века, до Томе Аквинског. Он је Богу приписао поделу људи на класе и сталеже на основу рођења и богатства. Хијерархијску структуру људског друштва је уклопио у ширу хијерархијску структуру света. Тиме се и однос према богатству мења. Статична и “залеђена” структура света, али и људског друштва има за подлогу вољу Божију и уколико би се променила био би поремећен Божији поредак. Наравно да је овакво схватање доприносило оправдању постојећег феудалног поретка, али је и много више користило Римској цркви у очувању стечених позиција.

Следећи корак у промени односа према богатству се десио у протестантским, нарочито калвинистичким круговима. Оживљавајући позитиван став према богатству, који се среће у појединим књигама Старога Завета, тј. да оно представља благослов Божији, и уклапајући га у своје догматске поставке ови су протестантски кругови значајно допринели формирању онога што Мах Вебер назива “духом капитализма”. А то је један специфичан животни став, специфичан морал који је одиграо значајну улогу у развоју савремене културе. “Можда је чињеница, да су протестанти, колико као владајући слој, толико и као потчињени, колико као већина, толико и као мањина, показали посебну склоност да развију економски рационализам и нешто аналогно се не може срести код католика.”³⁵ Поједина карактеристична протестантска учења (о детерминизму на пр.) стварају несигурност код верних

³⁴ Свети Василије Велики – *Εἰς τὸ «καθελὼ μου τὰς ἀποθήκας»* 7 – ЕПЕ 6 стр. 344

у погледу спасења. Решење је пронађено у потпуном предавању позиву (beruf, berufung – позив али и призив) који се доживљава као призив Божији. Ово схватање “ставља рад у службу безличне друштвене користи, признаје се као допринос слави Божијој, па је дакле и жељен од Бога.”³⁶ Најједноставније речено, успех у послу сведочи о изабраности и спасењу одређене особе. Сиромаштво је негативно стање и карактерише оне који су далеко од Бога, док богатство, као позитивно стање, сведочи о благослову Божијем.³⁷ Економски живот и стечено богатство постаје средство потврђивања.

Али и време о коме је говорио Мах Вебер је за нама. Среброљубљу није више потребна религиозна основа, оно је остало и опстаје само и неприкосновено, довољно јако да одоли свим критикама. Повећање националног дохотка на нивоу макроекономије и повећане куповне моћи на микро плану су неприкосновени циљеви, “бог” нашег времена. Савремени свет у бесомучној трци за што већим и већим профитом личи на огроман балон који се вештачки надува. Многима је јасно да то не може у недоглед да иде, да “прогрес”, схваћен као повећавање профита, има своје границе, па ипак, сан о богатству је најмоћнија покретачка сила сваког делања. Говорити данас о моралности или неморалности тога сна је потпуно излишно. Савремена привреда нити је морална нити је неморална, она је без морала, па с тога и гази и уништава сваког ко се не уклапа у глобалну “игру” све веће и веће добити. Државне су границе срушене, националне економије готово да више не постоје, односно руши се једна по једна брана која би могла да засмета пласирању крупног капитала у његовој потрази за већим профитом. Колико је у тим процесима излишно говорити о моралу, исто толико излишно је говорити о друштвеној правди, из простог разлога што глобална економија нема у виду личност као активног носиоца, већ има у виду само процес у који се државе и појединци уклапају. Процес се у појединим тренуцима може поклопити са неким од захтева за друштвеном правдом, али чим се ситуација измени логика профита ће бити много јача од захтева за друштвеном правдом.

³⁵ Мах Вебер – **Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus** – превод М.Г. Κυπραίов, изд. Gutenberg, Атина 1984. стр. 35

³⁶ Исто стр. 95

³⁷ види Г. Μαντζαρίδης – **Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού** – изд. Αδελφών Κυριακίδη, Солун 1990. стр. 242

Шта, дакле, при оваквом односу ствари Црква може да уради ? Најпре треба истаћи да су се сви процеси које данас видимо вековима стварали, па самим тим и њихово преусмерење није питање тренутка, већ дуготрајне и неизвесне борбе. Као прво, постоје два погрешна пута која би неизоставно требало избећи. Први погрешни пут је теолошко оправдање било које власти – државне, власти новца, власти домаћих и светских моћника и сл. Јер ако се нешто коси са јеванђелским духом, онда је то сигурно власт једног човека над другим, власт једне институције над човеком или једне државе над другом. Друштвена правда подразумева слободне личности и ту Црква треба да буде непрестано будна. Да буде чувар слободе људске, јер нам је то највећи дар од Бога. Неслободан човек губи своје људско достојанство, а онај који не уважава слободу другог било на који начин, није ништа друго до тиранин. Други погрешан пут је ћутање или јефтина проповед о миру, сарадњи, једнакости, тамо где постоји изразито стање друштвене неправде. Видели смо већ да Оци изражавају непрестану љубав и бригу за сваког човека, а посебно за потребитог и унесрећеног. Црква треба да буде њихов глас.

Најзад, говорити о правим и пожељним путевима нешто је теже него говорити о погрешним, а нарочито тешко је давати конкретне предлоге. У сваком друштву и у свим временима Црква би требало да буде вид анти – друштва, јер Црква и свет нису исто и не могу исти односи и иста начела да владају и у Цркви и у свету. Она је у свим временима била пример, али и критика, па и осуда датог друштва. Сукоб се не односи само на поједине институције или делове система, већ на целину. Сваки пут у историји када је Црква дошла у сукоб са државом или ширим друштвом по среди је било питање Бога. Дакле, и данас кад говоримо о захтевима за друштвеном правдом или о “неморалности” савремене економије у питању је - шта у једном друштву функционише као “бог”. Ако је то неко или нешто друго од јединог истинитог и живог Бога, сукоб је неминован.

Видели смо већ нека од основних хришћанских начела која су свети Оци јасно изразили имајући у виду друштво и прилике у којима су они живели. Љубав, једнакост, самоограничење у свим временима су начела на којима почива друштвена правда. Али, старија друштва су била далеко једноставнија структуре и било је релативно лакше уочити негативне друштвене појаве. Савремено друштво је неупоредиво сложеније услед сложености и повезаности

структура, али и услед опште глобализације. Тако једна трансакција на лондонској берзи на пр. може да проузрокује негативне последице по неку групу људи на сасвим другом крају планете. То даље, значи да су за уочавање појава друштвене неправде, за разумевање њихових узрока и токова потребна специјализована знања о функционисању савременог света и посебно његове глобалне економије. Дакле, ако желимо да Цркви повратимо њену предањску динамику, да се Она врати у матицу живота, из које је насилно искључена у периоду комунизма, треба да имамо у виду ове чињенице. “Голим” оком и здравом памећу можемо уочити тек најситније виновнике друштвене неправде, они “велики” ће остати скривени услед институционализације греха. Другим речима, читаве институције на сасвим легалан начин и без свести о греху, својим деловањем подстичу и проузрокују друштвену, а нарочито економску неправду. Такође, једна од карактеристика савременог друштва је једнодимензионалност. Делови се проглашавају за целину и поједини елементи за апсолутне. Ту Црква може да понуди савременом свету свој свеобухватни, католичански поглед на свет и живот. Ево, за крај, како то изгледа на конкретном примеру : економско се деловање, данас, изражава искључиво монетарним показатељима. Један посао је успешан уколико доноси добит и ту се огледа једнодимензионалност оваквог мишљења. Економски су односи, односи међу људима и могу се мерити разним показатељима – друштвеним, еколошким, демократским показатељима итд. Што више показатеља укључујемо у вредновање економских односа тиме се полако, али сигурно удаљујемо од данашњих сурових закона тржишта и профита и све више успостављамо праву друштвену функцију економије.³⁸

³⁸ види Amartya Sen, *On Ethics and Economics*, грчки превод, изд. Καστανιώτη, Атина 2000, такође Amitai Etzioni, *The new golden rule*, грчки превод, изд. Καστανιώτη, Атина 2000